

FEHIM NAMETAK (Sarajevo)

FADIL-PAŠINA KASIDA KAO ODGOVOR NA ZIJA-PAŠINU ZAFERNAMU

Najznačajniji bosanski pisac na turskom jeziku u XIX st. koji je živio i djelovao u Sarajevu je, svakako, Fadil-paša Šerifović. Rođen u Sarajevu (1802) u porodici ešrafa, čiji su članovi s koljena na koljeno obnašali dužnost nakibul-ešrafa (zastupnika Muhamedovih potomaka u Bosni) i sam je obnašao tu dužnost, ali i mnoge druge ulemanske i vojničke funkcije (kadija, mutesellim, mutesarrit, mir-i liva askeri). Pisao je u vrijeme kad je u Turskoj uveliko prodirao utjecaj evropskih literatura, ali je ostao izvan domašaja tih modernih kretanja u literaturi. Umro je u Istanbulu 1882.

Održavao je prisne veze s vodećim ličnostima Carstva, a od književnika on posebno cijeni, pored našeg Sabita Užičanina, Fuzulija, Nedima, Šejh Galiba i druge turske klasike. Cijenio je i svog savremenika, poznatog turskog pjesnika Zija-pašu (1825—1880), kome je posvetio i jednu kasidu-panegirik (medhiye) povodom dolaska Zija-paše u Bosnu na dužnost kontrolora (mufettiša). Ovdje nećemo govoriti o toj kasidi, koja je uvrštena u Fadil-pašin *Divan*, nego ćemo predstaviti jednu drugu kasidu koju je Fadil-paša uputio kao odgovor Zija-paši na njegovu *Zafernamu* u koju je upleten i Fadil-paša.¹

¹ Kasida Fadil-paše Šerifovića kojom čestita postavljenje Zija-begu (kasnije: Zija-paša) na položaj mufettiša (kontrolora) uprave u Bosni objavljena je u knjizi M. Kaya Bilgegila: *Ziyâ paşa üzerinde bir araştırma*, Ankara, 1979, str. 41—42. On je ovu kasidu preuzeo iz djela *Tarih-i Enveri*, XXVI, Muhameda Enveri Kadića, gdje nedostaje drugi stih ove kaside koji glasi:

O mir ekmel vü a'kal ki misli
gelmedi dehre

Felâtûn-i zaman andan eder
noksânını istikmâl.

U Fadil-pašinom *Divanu*, prepis Muhameda Ševki Sarajlije (Orijentalni institut, br. 4520, str. 68) i u istom *Divanu*, koji je prepisao Muhamed Enveri Kadić (Gazi Husrevbegova biblioteka, R-92, str. 45) ova kasida sadrži 15 bejtova.

Za detaljnija obavještenja o Zija-paši, uz Namika Kemala najvećeg turskog pjesnika poslije reformacije (Tanzimat), čitaoca upuću-

Nedugo po povratku Zija-paše iz Bosne u Istanbul i Fadil-pašiniog imenovanja mutesarrafom Izmita (Nikomedijske), dogodio se incident između Zija-paše i Ali-paše, velikog vezira, koji je dobio novu dimenziju kada je u ovaj sukob uvučen i Fadil-paša. Zija-paša je spjevao rugalicu na račun Ali-paše pod naslovom *Zafername*, u kojoj na pogrdan način opisuje intervenciju Ali-paše na Kreti. Poznato je, naime, da je Ali-paša imao protivnika zbog svojih reformatorskih aktivnosti, kao i zbog davanja autonomije Kreti, te zbog uspostavljanja saradnje sa srpskom vladom. No kako je bio čovjek blizak sultanu i vladi, imao je i svojih protivnika i takmaca za mjesto u vladi među kojima je bio i pjesnik Zija-paša. *Zafername* je zaoka upućena Ali-paši zbog njegova položaja u vladi, ali i Fadil-paši, kao njegovom prijatelju i saradniku. O toj pjesmi sam Zija-paša je spjevao i tahmis,² a potom dopisao još i prozni komentar tog tahmisa. Kasidu je potpisao imenom *Fadil-paša Bosnevi mevlevi mutesarraf-i Izmit*, a *Tahmis* je potpisao imenom pjesnika Hajri-efendije. Prozni komentar *Zafername* Zija-paša je potpisao imenom Husni-paše, komandanta policije. *Zafername s Tahmisom* je štampana litografijom u Istanbulu 1866. godine. Fadil-paša je o toj pjesmi sastavio »rediyu« (repliku) u 35 bejtova (distiha) i uputio je Zija-paši. Svojevremeno smo ovu *Zafernamu* zbog potpisa ispod nje smatrali Fadil-pašinim djelom, kao što su to učinili i drugi, ali smo, uporedivši je sa štampanim primjercima Zija-pašine *Zafername* i podataka u djelu *Tarih-i Enveri* od Muhameda Enveri Kadića (Zbornik), utvrdili da je zaista riječ o djelu Zija-paše.

U svom eseju o Zija-paši Musa Ćazim Ćatić pogrešno interpretira nastanak i svrhu *Zafername*. On, naime, piše da je Zija-paša napisao komentar *Zafername* Sabita Užičanina, u kojoj se pogrdno izrazio o ovom našem pjesniku. Ćatić nije sigurno imao pred sobom ni Sabitovu *Zafernamu*, koja je posvećena krimskom hanu Selimu Giraju povodom uspješnih ratnih operacija protiv Rusa i Poljaka, a nije vidio ni Zija-pašinu *Zafernamu*, u kojoj se jasno vidi da je zaoka upućena Ali-paši, a ne nekom drugom.³

Životnost Fadil-pašine reddiyye (replike) zbog toga što je u njoj izrazio najdublje osjećaje povrijeđenosti, ogleda se u činjenici da nam Fadil, ovdje, više nego u bilo kojoj drugoj pjesmi, iskreno

jemo na obimnu tursku literaturu o književnosti XIX stoljeća, a posebno na djela: Prof. Ahmed Hamdi Tanpınar: *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Dördüncü Baskı, Istanbul 1976; Şemsettin Kutlu: *Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı Antolojisi*, Istanbul, 1972. i posebno M. Kaya Bilgegil: *Ziyâ Paşa üzerinde bir araştırma*, Ankara, 1979.

² Tahmis je pjesnička forma, kojom su se koristili uglavnom pje-

snici divanske poezije, koja se sastoji iz najmanje pet strofa od po pet stihova. U svakom tahmisu kao osnova služe dva stiha (bejt) jednog pjesnika čije stihove autor tahmisa nadopunjuje sa svoja tri stiha. Najčešće stihovi autora tahmisa su na početku strofe, a strofa se završava stihovima pjesnika koji se oponaša.

³ Musa Ćazim Ćatić, *Dvije-tri o Zija-paši*, Gajret V/1912. i Sabrana djela II, Tešanj, 1968, str. 44—55.

govori o svojim pogledima na svijet i svojoj poetici. Ako izuzmemo značajne uvrede Zija-paši, koje, donekle, možemo shvatiti kad imamo u vidu Zija-pašin postupak, ova pjesma nam odaje niz tajni o njenom autoru. Tako Šerifović u trećem bejtu izjavljuje da ne bi nikad napisao stih koji bi naudilo ugledu zemlje ili časti njenih velikodostojnika, a da je to tačno, poziva na svjedočenje sve poštene i obrazovane ljude i pjesnike.

Funkcija poezije prema Fadil-paši je, između ostalog, iznošenje istine (bejt 9), i u tom slučaju čovjek nije prisiljen da se služi tuđim imenom, jer, ako govori istinu, nema čega da se stidi (bejt 16). Na kraju ove pjesme Fadil-paša izjavljuje da baca pero u oganj, jer je uprljano pisanjem ove pjesme. On je »šerif, sin šerifa« i nije dolično da se poteže s nekim ko mu po porijeklu nije ravan. Iz stihova ove pjesme uočava se posebno pjesnikov prijekor Zija-paši zbog njegovog sakrivanja iza Fadil-pašinog imena; napominje naš pjesnik i slučaj pjesnika Nef'ija, koji je pisao zbirku satiričnih poema »Sihâm-i kaza« (Strijele sudbine), ali nije kukavički podmetnuo tuđe ime pod svoje pjesme.

I u ovoj pjesmi Fadil-paša priznaje veliku pjesničku sposobnost Zija-paše i kaže da je on uživao ugled poput čuvenog predislamskog arapskog pjesnika Imru al-Kajsa, ali da je svu ukazanu mu počast bacio pod noge. Šerifović posebno prebacuje Zija-paši to što je potpisao njega, Fadila, kao autora te pjesme, tvrdeći da bi se on ponosio da je stvorio umjetnički tako vrijedno djelo. U svakom slučaju, Fadil-paša ovom pjesmom ne umanjuje vrijednost Zija-pašine poezije nego se ustremkuje na njegov nedoličan postupak izigravanja ranije sklopljenog prijateljstva. Tako je Zija-paša, prema Fadilu, sklon da iznevjeri prijateljstvo, a kao takav on je nezahvalan i prema državi koja ga je držala na visokim položajima, pa je »mali mornar grčkog broda Enozis (Ujedinjenje)« čime Fadil-paša aludira na njegovu saradnju sa Grcima (bejt 29).

Ovako teške optužbe, koje upućuje na Zija-pašinu adresu, Šerifović nije izrekao ni protiv koga. Rječnik ove pjesme odudara od ostale Fadil-pašine poezije; nigdje ranije ni kasnije nije rekao za nekoga da je »köpek, hain-i dîn ü millet, devletin nân ü ni'am azgûyen, kâfir, bedkâr, bi-'âr, domuz, fâcir, âbir« i sl.

Slobodni smo tvrditi da je ova pjesma van svih utjecaja divanske književnosti i da se ni misaono ni leksički ne bi mogla uklopiti u poeziju divana, pa je vjerovatno stoga i ispuštena iz rukopisnih primjeraka *Divana* Fadil-paše Šerifovića. Pjesma, čak, pruža dosta elemenata iz kojih bi se moglo zaključiti da je smišljena na našem jeziku i da je odraz misli našeg čovjeka koji je odbacio svaku uglađenost i izvještačenost koju mu je nametala poetika divanske poezije. Čitavih 35 distiha ove kaside puno je žučno povrijeđenog pjesnika.

Ova replika, više nego ostale Fadil-pašine pjesme, odražava njegovo vrijeme, njegove odnose sa savremenici, a iz nje se mogu

naslutiti i previranja u Osmanskom Carstvu u koja su bili uključeni na jednoj ili drugoj strani, Zija-paša i Fadil-paša Šerifović. Postoji tradicija koja kaže da je Fadil, kao i Hajri-efendija, pohitao Ali-paši da se opravda da on nije pisao *Zafernamu*, a Ali-paša je rekao da nije potrebno njihovo pravdanje, jer zna da je jedino Zija-paša bio u stanju napisati takvu pjesmu.⁴

Prilikom sastavljanja *Divana*, praveći izbor pjesama za tzv. mürettep divan (redigovan tekst divana, autorizovan divan), koji će dati najboljem sarajevskom kaligrafu Muhamedu Ševki Imamoviću da ga prepíše u dva primjerka, ova pjesma je ispuštena, jer, kako smo rekli, ona se ni idejno ni leksički ne uklapa u njegovu poeziju, a možda i stoga što je sukob sa Zija-pašom, vjerovatno, bio prevaziđen. Ostala je zapisana, koliko nam je sada poznato, jedino u Kadićevom Zborniku (XXVI, str. 105). Ovdje je mjesto naslova u prologu pjesme napisano: »Mezkûr Zafernâme ve tahmisi ve nesren şerhi mûma ileyh Fadil paşa'nin eline geldiginde kendi hatt-i destile yazdıgı reddiyye ve tekzibiyeyi 'aynen buraya kayd eyledim.«⁵

Tekst ove replike donosimo prema jedinom prepisu koji posjedujemo, pa napominjemo da nije bilo moguće zbog toga prirediti kritičko izdanje te pjesme. Kako je Kadićev Zbornik pisan olovkom, zbog čega su neke riječi izbljedjele i teško čitljive, za dvije-tri riječi u ovoj pjesmi smo se duže kolebali kako da ih pročitamo i najzad smo odabrali ovakvo čitanje replike:

(*Fâilâtün feûlün fâilâtün feûlün*)

Bir köpek dişli teres hâin-i din ü millet
1 Devletin nân ü ni'am azgûyendir ol kâfir.

Eylemiş namırma isnad ile hicvi imlâ
2 »Tîr-i kudret« le anı recm ede rabb-ı kahir.

Devletin şanile nam-ı vukelâya dokunur
3 Ebedi hicv ü hezel olmadı benden sadır.

Haric-i tavr-i edeb nazm ü nesir söylemedim
4 Bilir ehl-i dil ve danış şu'ara-yı sair.

Sadr-i 'Ali⁶ keremin bunca sene bendesiyim
5 Borcudur boynumum ihsanına olmak şakir.

⁴ Şemsettin Kutlu, *Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı Antolojisi*, Baştış Yayınları, İstanbul, 1972, str. 155.

⁵ »Kad su spomenuta Zafernama, Tahmis i prozni komentar došli do ruku spomenutog Fadil-paše, svojom rukom je napisao repliku i demanti što ovdje istovetno zabilje-

žih.« Vid. Kadi-zade (Kadić) Muhammed Enveri, *Tarih-i Enveri*, XXVI, str. 105.

⁶ Mehmed Emin Âli-paša (1815—1871), bio je pet puta veliki vezir. Fadil-paša mu je spjevao više kronograma kojima mu čestita imenovanje na taj položaj.

- Ömür ve ikbalını ede hazret-i Mevlâmız dâd
6 Olmuşum leyl ü nehar ed'iyesinde zâkir.
- Kit'a-yi takdimimi yazmış hüner yanında 'anid
7 Etmiş olsaydım o nazmimla olurdu fahir.
- Hadd-i edebi bilir devletin edna kuluyum
8 'Arza etseydim emel kit'alarım var vafir.
- Yazdığım kit'aların nesr edeyim bak birini
9 Haklı nazım eylemişim gün gibi zahir ü bahir.
- Bunca lütf ü ni'am padişaha mazhar iken
10 Mülteci oldu kim Efrencce Ziya bedkâr.
- İmrüül-kaysa bedel 'asırda bir şa'ir idi
11 Bu sefer Avrupaya etti firar ol bî-'âr.
- Bî sebep zatıma gadr ile 'adavet etti
12 Sırası geldi hiciv yazdım o şahsa dair.
- Gittiği yerde ehaliye ne yaptı biliriz
13 Etti Haccac gibi zulmunu icra gadir.
- Fi'li makbulu cihan içre şuyu' bulmuştur
14 Bilir a'la vü edani anı emr-i badir.
- Piç atan 'avrete benzer bağidir mel'anetin(i)
15 Şimdi oldu o cesaretle müzevvir hasir.
- Nâm-i diğere ile ben neşre kıyâm eylemedim
16 Nice etmiş o deni kim müteşâ'ir şâ'ir.
- O cühûd mahlasını şöhret ile derc etsin
17 Katm-i nâm eylesin kahpe misal-ı sâhir.
- Eylemiş sirkat ile »sehm-i kaza«-i taklid
18 Kimseye hicvini 'azv etmedi Nef'i mahir.
- Kubhunu kendisinin bed meniş iham etmiş
19 Beyt-i meşhuri musaddik kim o kıbtî zâhir.
- Divden mader-i rahminde olupdur peydâ
20 Andan oldu mütevellid o edepsiz mâkir.
- Sifat-i tavrı tulumbacıye benzer donuzun
21 Bu 'asırda aranılrsa dahi misli nâdir.
- 'Ar u namus u haya cevheri yok zatında
22 Şi'r-i nâpâki gibi tineti gayr-i tâhir.
- Kim hezl-i ruyu ile o kudurmuş köpeğin
23 Ezip içsin anası südü gibi ol fâcir.

- Edeyim kâzibi ifşa ki bile halk-i cihan
 24 Bana söyletti bu nazmı kim o fitne sâhir.
- Kimsede görmedim anda görünen kezb ü cübn
 25 Bilir ahvalını ol bî edebin her âmir.
- Bazılar hicret ettiler Haremeyne gerçi
 26 O deni milletin 'aksine oldu hacir.
- Kangi millet ile hembezm olursa o şeki
 27 Olur ânide o mezheb yolunda ol 'abir.
- Kulağı kim verir ol savb-i kerihе eşeğin
 28 Dolaşır lağar ve âç arar iken bir çair.
- Anı bir besliyecek hizmet işitim Şire'de
 29 Olsa mellahı Enosis vaporunun sâğır.
- Bıkr-i mazmun ile hâmem bu kaside yazdı
 30 Mal-ı mesruk değil oldu gönülden sâdir.
- Ana yetmezmi 'aceb halını ettim izah
 31 Kâzib ve naşirine işte cevabım hâzır.
- Hâmemi etti mülevves ateşe yaktım anı
 32 Ana yatmezmi bu reddiyemiz evvel ü âhir.
- Göremem şanıma lâyıık o köpekle itişim
 33 Ben şerif ibn şerifim nesebimde tâhir.
- Ömrü oldukça ola san'at ve kesb-i hünerân
 34 Çin ve Hinde o nekes olsun anınla tâcir.
- Eylesin hicv ile enfas-ı hayatını ikmâl
 35 Eyledim Hakka du'a ede kabul ol kadir.

P r i j e v o d

- Podli izdajnik vjere i naroda, sa pasjim zubima
 1 Nevjernik što malo govori o hljebu i dobročinstvu domovine.
- Oslonivši se na moje ime, satiru je napisao
 2 »Strijela sudbine«, Gospodara pobjednika, neka ga pogodi.
- Časti domovine i imenu prvaka koja bi naudila
 3 Nikada od mene nije potekla ni jedna satira.
- Ne napisah nikad u pjesmi il prozi nešto neuljudno
 4 Svi pošteni to znaju i ljudi obrazovani i ostali pjesnici
- Časnom visokom veziru tolike godine služim
 5 I obavezom smatram za dobročinstva zahvalan biti.

- Uzvišeni Gospodar dariva nam život i sreću
 6 A ja na njega danju i noću mislim.
 Pjesma koju sam »ja napisao i podnio« umjetnički, al' prkosno
 pisana je
- 7 Da je moje djelo njome bih se ponosio.
 Vjerni sam podanik Carevine, koji zna granice morala
 8 Da sam ja tu strofu napisao, gajio bih nadu zbog te »moje
 pjesme«.
- Pogledaj bilo koju pjesmu koju sam ja objelodanio
 9 Ono što sam ja napisao, istinito je i očigledno i jasno kao dan.
 Čovjek koji je uživao ovoliku carsku dobrotu i naklonost
 10 Sklonio se u Francusku, Zija zlotvor.
 Bješe pjesnik kao Imru al-Kajs⁷ svoga vremena
 11 Ali pobježe u Evropu, bestidnik.
 Bez ikakva povoda mojoj je ličnosti ispoljio nasilno
 neprijateljstvo
 12 Pa je došlo vrijeme i napisao sam rugalicu koja se odnosi na to
 lice.
 Znamo šta je radio stanovništvu mjesta kuda je otišao
 13 Provodio je nasilje kao nasilnik Hadždžadž.⁸
- Njegova zlodjela pročula su se čitavim svijetom
 14 Zna i onaj najveći i onaj najniži stvar koja se iznenada pojavila.
 Prosipa svoje prokletstvo kao bludnica
 15 A sad je taj hrabri ljigavac konačno raskrinkan.
 Nisam pod tuđim imenom ništa objavio
 16 Šta je sve učinio taj nikogović koji se pravi pjesnikom.
 Nastoji da svoj pseudonim učini čuvenim
 17 Neka ne prikriva ime bludnica privlačnim uzorom.
 Sa svojom krađom oponašao je »Strijelu sudbine«⁹
 18 Dovitljivi Nef'i¹⁰ nikome nije podmetnuo svoju vještu satiru.
 Njegova opaka narav je ispoljila vlastitu rugobu
 19 Ko bi bio taj ko će potvrditi poznati bejt toga nitkova?
- ⁷ Imru al-Kajs, najveći pred-islamski arapski pjesnik, živio u V—VI st.
⁸ Jusuf Hadždžadž (661—714) je omajadski arapski namjesnik i komandant, rođen u Kufi. Obavljao je dužnost valije u Iraku i Hidžazu. Bio je okrutan, pa je zbog te svoje okrutnosti često predmet poredjenja s okrutnim i nepravednim vladarima ili namjesnicima.
⁹ Aluzija na Nef'ijevo djelo »Strijele sudbine«.
¹⁰ Nef'i, jedan od najvećih turskih divanskih pjesnika XVII st. Rođen u Hasankale 1572?, a umro u Istanbulu 27. I 1635. Za vrijeme Ahmeda I (1603) primljen je na dvor kao pisar, zatim je služio kao mu-tevelija Muratovog (II) vakufa u Edreni, a potom kao sakupljač džizije (glavarine). Kao pjesnik je ču-

U majčinoj utrobi dok je bio jasno je bilo da je sami vrag
20 I zbog toga je rođen taj bezobzirni varalica.

Karakter i ponašanje krmka slični barabi
21 Ako bi se u ovom vremenu tražio, rijetko bi se našao.

U njemu ne postoje osobine srama, ponosa i stida
22 I njegova je sama priroda nečista, kao što je nečista i njegova pjesma.

Taj pobjesnjeli pas šaljivog izgleda
23 Taj se pokvarenjak osramotio, kao što je osramotio majčino mlijeko.

Razotkrijmo lašca da cio svijet znade
24 Ko je taj pokvareni obmanjivač koji je tu pjesmu meni pripisao.

Ni kod koga nisam vidio laž i glupost kakva se u njega vidi
25 Svako na odgovornom mjestu zna situaciju ovog besramnika.

Dok su se neki odselili u Meku i Medinu,
26 Taj nitkov je otišao na drugu stranu svijeta.

S kim god se udružio taj odmetnik
27 Odmah bi pristao da slijedi njegov put.

Ko god posluša ružni pravac toga magarca,
28 Lutaće gladan i žedan tražeći kakav pašnjak.

U Hermopolisu¹¹ sam čuo da se izdržavao time
29 Radeći kao mali mornar grčkog broda Enozis.¹²

Čisto i iskreno je moje pero napisalo ovu kasidu
30 Nije ukradena roba, iz srca mi je potekla.

Bože, je li mu dosta, objasnio sam mu njegovo stanje
31 Lašcu i njegovu izdavaču eto spreman je moj odgovor.

Uprljao sam pero, pa ga ognju bacam
32 Je li mu dosta ovaj naš demanti, prvi i posljednji.

Ne smatram dostojnim svoje časti da se s tim psom potežem
33 Ja sam šerif, sin šerifa, čist u svom porijeklu.

Dok je živ, nek je vješt u umjetnosti i zaradi
34 Neka s tim trguje u Kini i Indiji taj nitkov.

Svoj život neka okonča sa satirom
35 To molim Boga da usliša, on je moćan.

ven sa svoja dva divana, jednog na turskom, a drugog na perzijskom i po zbirci satiričnih pjesama pod naslovom Siham-i Kâza (Strijele sudbine), štampanoj 1943. U ovoj zbirci su pjesme u kojima su predmet satire državni uglednici i poznati pjesnici.

¹¹ Turski naziv za ovaj grčki otok je Šire.

¹² Riječ »enozis«, prema našem čitanju, napisana je انوسيس, a označava ime grčkog broda Enozis, što znači ujedinjenje. Ovaj bejt (29) nam daje povoda da zaključimo da je Fadil-paša imao neke dokaze ili barem slutnje da je Zija-paša sa-rađivao s Grcima.

در کور بانه نامه و تجمیعی و تشریحی معنی الیه حاصل باشد
 البته طریقه ای که در خط دستنویس یا در خط چاپی
 عیناً بویایم قید اولی
 بر کور و ویلی ترنس خان دینه دولت دولت نامه و نعم ایغونیه اولی
 ایاصح نامه اکنا رینه هجوسی املا تیر قدره انی برجم ایپره سب قاهر
 دولت شاه نام و کوریه طرقتور ابدی هجود فخره اولدی بنده ضار
 خارج طور ادب نظم و نثر سوادیم بیورا نقل دل و دانش شعرای سائر
 صدر عالی گرامه بویکه گنه بنده سیم بورجیدر بویچه ایسانه اولمیش
 عمره اقبالین ایپره بنده بیولا فخره اولدی سیم لیل و نهار ادعیه کونه ناله
 قطعه تقدیم بویکه یازده نفر با بنده عیند ایتهج اولسیدم اول نظم اولدی سیم خاص
 حد ارای بیور بدولت اولدی اولی قریب عینه ایتم سیم اول قطعه علم و دانش
 یازده رینم قطعه لک نسایده یازده عقی نظم ایتمس کونه کی من هجود فخر
 بویچه لطف و نعم بار سهره انهم این
 مدتی اولدی کیم افریکه صدیاس بنده

امری القیسه بدل عصر برشا عرابی
 یوسف آردو بایم ایسی فزان اول بیچاره

بی کرب زامه غدر ایله عداوت ایسی ندره کی کندی تقوی یازدم او شسته
 نیت سیم برهم افقالی نه نیاید بیخورد ایسی عجاج کی طلعین اهر اغا در
 فعل مقبولی جیته ایچره کربوع بولسه بیورا اعلو ادانی آتی اص بار
 بی آناه عودت بکزه عن عیله طلعین ندره اولدی او حسابی موز
 نام دیگر ایله بن ندره قیام المیم نجه ایتمس اولدی کیم مشاعر
 او جهود مقامی سهرت ایله درجیه استوره کیم نام ایلمسونه قیم مثال ساهر
 ایاصح سرتت ایلمسونه قیام عقیله کیمس هجوسی عز و ایتمس تقوی ساهر
 دین کیم کوریه برمنج ابراهیم ایتمس بیت مسردی مسره کیم او قیل
 دیو دهر مادی رحیمه اولوبدر پیدا اندره اولدی متولد او اربسن ساگر
 صفت و طریقی طوبیاجی بکزه شوکورن بو عصر هم اربلسه دهر ضلک نادر
 عا - و ناموس و حیا جوهری بودندا مشر نایالی کی طبعی غیره قهر
 کیم لعل روید او تو دور صبح کویله ادرجت ایچ ویداناسی سودی کی اول
 ایپه کیم تاری افت کربل خلود عیانه مالک سولمندی بو نظری کیم او فتنه ساهر
 کیم کور مردم آته کویشتا کذب و حین بیدر احوالی اولی اربله قهر امر

بعضیہ حجرت ایبرک حرمتہ کرم اودنی ملتت علیہ اولدی ایچ
 قنن ملت ایله همیزم اولورسه اوشقی اولور آئیده اودنجه بولنه اول غایب
 قولدی کیم ویرد اول صوب کرمه اشق طولر شود لایم وایچ ارار این برچار
 این بریلدی چه خدمت ایستیم سینه اولسه ملحه آنورکین وایوریلدی صدف
 بلر رضویه ایله خاتم بو قصیده یازدی مال مسرد مدخل اولدی کولورده صادر
 انا یتمز می عجب حالکی ایتم ایضاح کماذب ونا سینه ایسه جویم کل
 شامه ای ایسه ملوت آتیه یاشیم آنی انا یتمز می یوردیه من اول واض
 کوره هم شامه لریله اول کولور ایستیم بن سرفیض ابن سرفیض سینه
 عمری اولدی کیم اوله صفت کرمه ایچین ولفنده اولدی لوسوله ایچ
 ایله ویرد ایچ ایله انقاس حیاشن اکل
 ایلم بقه دعا ایله قبول اول قادر

قایمچی برای صدارت عظمیٰ دافعہ خاصه عالی پاشا

بو عجل ایلمدی یوم سادسی اکلین ایلم بریلدی
 ییز ویردی مقام صدوره رونور اکبردا صلی
 آتیلدی قاضی اقبالی یازدی بیت غنہ الیم
 ایکی تاریخچی قامی یوزدی حاله اولدی آتاک
 بشنچی کرمه عالی مدرسی آتدی آنصف عالی ۱۶۸۳
 بشنچی کرمه کلمه صدوره محمد آنصف عالی ۱۶۸۳

مرکزی پاشا ندی صدارتی عظمیٰ تاریخچی
 ییز صدور کرمه ایچ اولدی ایلم بریلدی
 مقام زینبه وز یوز ویردی ایچ ایتمز اکل
 کلمه بیت بریلدی سی قاضی ایلم یوساده تاریخچی
 صدارت مدرسی آتدی تاریخچی ایچ ایلم بریلدی
 ۱۶۸۳
 دیکه:

سه عالم میا کرم اولدی الرعام خدای
 جلیانی هست ایتمی جهان صدوره یوزدی تاریخچی
 یازوبه بریلدی تاریخچی حاصلی فاضل ویردی
 مره ایچ ایلم بریلدی تاریخچی ایچ ایلم بریلدی
 ۱۶۸۳

FADIL-PAŠINA KASIDA KAO ODGOVOR
NA ZIJA-PAŠINU ZAFER-NAMU

R e z i m e

Najznačajniji bosanskohercegovački pjesnik na turskom jeziku u XIX stoljeću, Fadil-paša Šerifović (Šerif-zade, 1802—1882), iako pjesnik starog načina pjevanja, održavao je prisne veze i sa nekim modernim turskim pjesnicima. Fadil-pašini kontakti sa poznatim turskim tanzimatskim pjesnikom Zija-pašom (1825—1880) intenzivirani su dolaskom Zija-paše u Bosnu u svojstvu mufettiša (kontrolora zemaljske uprave). Tom prilikom je Fadil-paša spjevao kasidu pohvalnicu ovom turskom funkcioneru i pjesniku koja je uvrštena u rukopisni *Divan* Fadil-paše Šerifovića (Orijentalni institut, Rukopisni fond br. 4520 i Gazi Husrevbegova biblioteka R-92 i R-93). Nedavno je ova kasida-pohvalnica i izdata u knjizi M. Kaya Bilgegil: *Ziyâ-paşa üzerinde bir araştırma*, Ankara 1979.

U ovom radu po prvi put se izdaje jedna druga pjesma Fadil-paše Šerifovića, za koju se nije znalo ni u okviru bosanskohercegovačke kulturne baštine na turskom jeziku, a niti u okviru historije turske književnosti. Pjesma je satiričkog sadržaja i sadrži oštru osudu Zija-paše koji je svoju čuvenu Zafernamu, upućenu kao kritiku velikom veziru Mehmed Emin Ali-paši (1815—1871) potpisao imenom Fadil-paša Bosnevi mevlevi mutesarraf-i Izmit. Teško je naći u turskoj književnosti uopće, a još manje u književnosti na turskom jeziku u Bosni pjesmu koja na ovako oštar način kritikuje neku ličnost, pojavu ili društvena kretanja.

Po načinu pisanja ova pjesma izlazi iz okvira divanske poezije pa je njen autor, Fadil-paša, koji je naručio prepisivanje svog *Divana* kod sarajevskog kaligrafa Muhameda Ševki Imamovića izostavio iz *Divana*. Pjesmu smo pronašli u opsežnom istorijskom djelu Sarajlije Muhameda Enveri Kadića *Tarih-i Enveri*, sv. XXVI, str. 105.

KASIDA DE FADIL-PACHA EN RÉPONSE
À ZAFER-NAMA DE ZIYA-PACHA

R é s u m é

Le poète de Bosnie-Herzégovine le plus important qui ait écrit en langue turque au XIXe siècle est Fadil-pacha Šerifović (1802—1882). Bien que ses vers restent de style ancien, il entretenait cependant des liens étroits avec certains poètes turcs modernes. Ses contacts avec le poète turc bien connu de Tanzimat, Ziya-pacha (1825—1880) furent resserrés par la venue de Ziya-pacha en Bosnie en qualité de Mufettiş (contrôleur de l'administration provinciale). C'est à cette occasion que Fadil-pacha composa son ode dédiée à ce fonctionnaire et poète turc, qui figure dans le *Divan* (manuscrit)

de Fadil-pacha Šerifović (Institut d'Orientalisme, manuscrit n° 4520 et Bibliothèque Gazi Husrevbeg R-92 et R-93). Ce poème a également été récemment publié dans le livre de M. Kaya Bilgegil: *Ziyâ-paşa üzerinde bir araştırma*, Ankara 1979.

Dans cet ouvrage apparaît pour la première fois un second poème de Fadil-pacha Šerifović, dont on ignorait l'existence dans le cadre du patrimoine culturel en langue turque de la Bosnie-Herzégovine, et dans le cadre également de l'histoire de la littérature turque. Ce poème est de caractère satirique et contient une critique sévère de Ziya-pacha, qui avait signé son célèbre *Zafernama*, adressé en guise de critique au grand-vizir Mehmed Emin Ali-pacha (1815—1871), du nom de Fadil-pacha Bosnevi mevlevi mutesarraf-i Izmit. Il est difficile de trouver dans la littérature turque en général, et plus encore dans la littérature en langue turque de Bosnie-Herzégovine, un poème critiquant de façon aussi acerbe une personnalité, un événement ou un mouvement social.

Par la façon dont il est écrit, ce poème sort du cadre de la poésie de *divan*, et son auteur, Fadil-pacha, qui avait confié la copie de son *Divan* au calligraphe de Sarajevo Muhamed Ševki Imamović, ne l'a pas inclus dans cet ouvrage. Nous avons découvert ce poème dans l'important ouvrage historique de Muhamed Enveri Kadić de Sarajevo, *Tarih-i Enveri*, cahier XXVI, page 105.